

Type of Article: Research

Identifying and prioritizing the country's cultivation and gardening strategic issues based on fuzzy Delphi technique

Yaser Zolqadr¹, Mohammad Karimi^{2*}, Mohammad Taghi Ramezani³

Received: 2023/12/09

PP: 172-152

Accepted: 2023/09/28

Abstract

The cultivation and gardening are one of the most important sub-sectors of agriculture, which accounts for 71% of the added value of the agricultural sector and a huge part of agricultural production is related to this sub-sector. In the country of Iran, during different decades after the revolution, there have been various issues in front of the development of cultivation and gardening, which have prevented the realization of the country's goals in the field of cultivation and gardening. Therefore, the aim of this study is to identify and prioritize the strategic issues of agriculture and horticulture in the country. The research method of the present study is descriptive-survey, and document studies and interviews with experts in cultivation and gardening through questionnaires were used to collect data. Then, by analyzing the results of questionnaires with the help of fuzzy Delphi technique and using Excel software, agriculture and horticulture issues in four areas of government (governance system), university (science system), industry (production system) and the market (consumption system) is categorized. The results of the research show that most of the problems under the cultivation and gardening sector lie in the industry sector in terms of the number of problems, and then they are related to the government, market and university fields respectively. The most important issue of agriculture and horticulture in the field of industry ((low productivity)), in the field of government ((absence of a long-term strategy for agriculture and horticulture)), in the field of market ((high amount of waste of agricultural and horticultural products)) and in the university field is ((low attention to the commercialization of research findings in this sector)).

KeyWords: Strategic issues, agriculture and horticulture, fuzzy Delphi technique.

Reference:

Zolqadr, Y., Karimi, M., & Ramezani, M. T. (2023). Identifying and prioritizing the country's cultivation and gardening strategic issues based on fuzzy Delphi technique. *Strategic management attitude*, 1(4), 152-172.
<https://dor.isc.ac/dor/20.1001.1.30605865.1402.1.4.6.3>

¹ Master's degree in Economics, University of Tehran, Tehran.

² MA student of Economics, University of Tehran, Tehran (mohammadkarimi95@ut.ac.ir)
Corresponding author.

³ Doctor of Economics, retired professor of Imam Hossein University (AS). Tehran. Iran.

شناسایی و اولویت‌بندی مسائل راهبردی زراعت و باغبانی کشور مبتنی بر تکنیک دلفی فازی

یاسر ذوالقدر^۱، محمد کریمی^۲، محمد تقی رمضانی^۳

پذیرش: ۱۴۰۲/۰۹/۱۸

صص: ۱۷۲-۱۵۲

دریافت: ۱۴۰۲/۰۶/۰۶

چکیده

زراعت و باغبانی یکی از مهم‌ترین زیربخش‌های کشاورزی است که در مجموع ۷۱ درصد از ارزش‌افزوده بخش کشاورزی را به‌خود اختصاص داده است و بخش عظیمی از تولیدات کشاورزی مربوط به این زیربخش می‌باشد. در کشور ایران، طی دهه‌های مختلف پس از انقلاب، مسائل مختلفی در مقابل توسعه زراعت و باغبانی وجود داشته‌است که این مسائل مانع تحقق اهداف کشور در این بخش شده است. از همین رو هدف مطالعه کنونی، شناسایی و اولویت‌بندی مسائل راهبردی زراعت و باغبانی کشور است. روش تحقیق این مقاله، توصیفی-پیمایشی بوده که با مطالعات اسنادی و مصاحبه با خبرگان صاحب‌نظر زراعت و باغبانی انجام شده است. جمع‌آوری داده‌ها از طریق ابزار پرسش‌نامه بوده که با تحلیل نتایج پرسش‌نامه‌ها به کمک تکنیک دلفی فازی و استفاده از نرم‌افزار اکسل، مسائل زراعت و باغبانی در چهار حوزه دولت (نظام حکمرانی)، دانشگاه (نظام علم)، صنعت (نظام تولید) و بازار (نظام مصرف) دسته‌بندی شده است. نتایج پژوهش نشان می‌دهد عمده مسائل زیربخش زراعت و باغبانی از لحاظ تعدد مسائل در بخش صنعت نهفته است و سپس به‌ترتیب مربوط به حوزه‌های دولت، بازار و دانشگاه می‌باشد. مهم‌ترین مسئله زراعت و باغبانی در حوزه صنعت «بهره‌وری پایین»، در حوزه دولت «نبود یک راهبرد بلندمدت برای زراعت و باغبانی»، در حوزه بازار «بالا بودن میزان ضایعات محصولات زراعی و باغی» و در حوزه دانشگاه «کم‌توجهی به تجاری‌سازی یافته‌های تحقیقی در این بخش» است.

کلیدواژه‌ها: مسائل راهبردی، زراعت و باغبانی، تکنیک دلفی فازی.

استناددهی (APA): ذوالقدر، یاسر، کریمی، محمد، و رمضانی، محمد تقی (۱۴۰۲). شناسایی و اولویت‌بندی مسائل راهبردی زراعت و باغبانی کشور مبتنی بر تکنیک دلفی فازی. *فصلنامه نگرش مدیریت راهبردی* ۱(۴)، ۱۷۲-۱۵۲.

<https://dor.isc.ac/dor/20.1001.1.30605865.1402.1.4.6.3>

^۱ دانش آموخته کارشناسی ارشد اقتصاد، دانشگاه تهران، تهران.

^۲ دانش آموخته کارشناسی ارشد اقتصاد، دانشگاه تهران، تهران (mohammadkarimi95@ut.ac.ir) نویسنده مسئول.

^۳ دکتری اقتصاد، استاد بازنشسته دانشگاه امام حسین (ع)، تهران، ایران.

بخش کشاورزی و مسائل آن به عنوان یکی از محورهای اصلی سیاستگذاری‌ها و برنامه‌ریزی‌های توسعه کشور همواره مورد توجه بوده است، اما با وجود تلاش‌های مستمر دست‌اندرکاران این حوزه، نظام انقلابی هنوز نتوانسته اهداف اساسی خود در زمینه کشاورزی را تحقق بخشد و انتظارات واقعی جامعه و مردم را برآورده کند. بر همین اساس، مسائل این حیطه همواره مورد تأکید اندیشمندان جامعه قرار گرفته است که نمونه آن را می‌توان در سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی، ابلاغ‌شده از سوی مقام معظم رهبری، ملاحظه کرد.

با توجه به سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی، نزدیک هشت بند از ۲۴ بند آن مشتمل بر بخش کشاورزی بوده و با تأکید بر بند هفت آن، که به تأمین امنیت غذا و ایجاد ذخایر راهبردی با تأکید بر افزایش کمی و کیفی تولید اشاره می‌کند، نقش متخصصان را در پیاده‌کردن این سیاست‌ها برای دستیابی به امنیت غذایی و تأمین غذای کامل تمامی افراد جامعه و جلوگیری از وابستگی به واردات محصولات کشاورزی و افزایش صادرات تولیدات این بخش که با خودکفایی کشور میسر است، روشن می‌سازد (باقرزاده آذر، ۱۳۹۶).

زیربخش زراعت و باغبانی یکی از مهم‌ترین زیربخش‌های کشاورزی است که در مجموع ۷۱ درصد از ارزش‌افزوده بخش کشاورزی را به خود اختصاص داده‌است و بخش عظیمی از مسائل کشاورزی مربوط به این زیربخش می‌باشد. گزارش‌های فائو در سال‌های ۲۰۲۰ نشان می‌دهد که نسبت وابستگی ایران به واردات غلات، ۳۶ درصد می‌باشد و شاخص زمین‌های قابل کشت مجهز به آبیاری در ایران ۶۵/۴ درصد بوده است که از این لحاظ ایران نسبت به منطقه، جایگاه متوسط و آسیب‌پذیری دارد (صالحی، ۱۴۰۰) و برنامه‌ریزی‌ها و سیاست‌گذاری‌های انجام‌شده در بخش کشاورزی، نتوانسته اهداف کشور ر در این بخش محقق سازد.

واضح است که سیاستگذاری مطلوب در هر محیطی (از جمله در بخش کشاورزی) پیش از هر چیز نیازمند احصاء نظام مسائل حاکم بر آن محیط است، به عبارتی دیگر تدوین نظام مسائل، یکی از ارکان موفقیت در تصمیم‌گیری‌های مربوط به آن بخش است

(طباطبایی و همکاران، ۱۳۹۶). بدین ترتیب، تشکیل نظام مسائل در بخش کشاورزی (در هر یک از زیربخش‌های آن) باعث می‌شود پژوهشگران و سیاست‌گذاران این بخش با آگاهی کامل از وضعیت موجود در کشاورزی، برای توسعه و بهبود آن تصمیم‌گیری نمایند.

همچنین، با توجه به اینکه در بیشتر حوزه‌های کشاورزی مانند زراعت و باغبانی، دام و طیور و ...، دولت (به‌عنوان سیستم مدیریت، حکمرانی و نظارت)، دانشگاه (به‌عنوان محلی برای تربیت نیروی انسانی متخصص موردنیاز بخش تولید، ابداع و نوآوری علمی و ...)، صنعت یا بخش تولید (به‌عنوان بازوی اجرایی دانشگاه‌ها در تبدیل دانش به فناوری و توسعه نوآوری و کارآفرینی و ...)، بازار (به‌عنوان محلی برای عرضه محصولات) حضوری فعال دارند، بررسی و نظرخواهی همزمان از این سه‌گانه و همچنین دسته‌بندی مسائل در هر یک از این حوزه‌ها می‌تواند به شناسایی دقیق تمامی ابعاد مسائل هر بخش کمک کند و یک بانک اطلاعاتی مطمئن در اختیار پژوهشگران و سیاست‌مداران قرار دهد.

بنابراین، حسب آنچه که گفته شد، اهمیت احصای مسائل زراعت و باغبانی کشور به‌عنوان یکی از مهم‌ترین زیربخش‌های کشاورزی آن است که باعث می‌شود: ۱. دانشمندان و پژوهشگرانی که قصد توسعه و بهبود این حوزه را دارند، به صورت شفاف و روشن مسائل این بخش را بشناسند، ۲. بررسی و نظرخواهی همزمان با کمک گرفتن از تمامی بازیگران فعال این بخش یعنی دولت، دانشگاه، صنعت و بازار موجب شناسایی دقیق تمامی ابعاد و زوایای مختلف مسائل می‌شود، ۳. باعث می‌شود در سیاستگذاری‌ها و برنامه‌ریزی‌های مربوط به این بخش از پراکنده‌کاری، سطحی‌نگری، تکروی و بلندپروازی‌های غیرواقع‌بینانه کاسته شده و برنامه‌ریزی‌های توسعه این بخش مبتنی بر واقعیت‌های موجود صورت پذیرد و چهارم اینکه، یک بانک اطلاعاتی مطمئن از مسائل در اختیار پژوهشگران و سیاست‌مداران برای بررسی‌های تکمیلی‌تر قرار داده می‌شود.

بنابراین، هدف اصلی این پژوهش «شناسایی و اولویت‌بندی مسائل راهبردی زراعت و باغبانی کشور» می‌باشد و پرسش اصلی پژوهش آن است که «مسائل راهبردی و

اولویت‌دار زراعت و باغبانی کشور کدام‌اند؟» و ما در این پژوهش به دنبال پاسخ به پرسش یادشده هستیم.

پیشینه و مبانی نظری

پیشینه

یزدی صمدی (۱۳۹۵)، در پژوهشی با عنوان «چالش‌های تولید محصول‌های زراعی در ایران و راه‌های مقابله با آنها» به این نتیجه رسیده است که ازجمله چالش‌های مهم پیش‌رو در کشاورزی جمهوری اسلامی ایران، عدم حفاظت از منابع طبیعی، تغییر اقلیم و ناپایداری محیط زیست است. پاسبان (۱۳۹۶)، در گزارشی با عنوان «واکاوی مشکلات زراعت در راستای تقویت جایگاه آن در اقتصاد ملی» به این نتیجه رسیده است که مشکلات و تنگنایهای بخش زراعت را می‌توان به دو بخش تقسیم کرد: بخش اول به تفکر و اندیشه فکری و الگوی مفهومی سیاست‌گذاری و برنامه‌ریزی بخش برمی‌گردد و بخش دوم به تنگنایهای زیرساختی، پولی و مالی بازار و از این قبیل مرتبط می‌شود که عمده تنگنایهای بخش دوم به دلیل تنگنای بخش اول اتفاق می‌افتد. اکبرزاده و سلیمانی (۱۳۹۷)، در پژوهشی با عنوان «آسیب‌شناسی موانع توسعه بخش کشاورزی در کشورهای اسلامی» به این نتیجه رسیده‌اند که عقب‌ماندگی صنعتی و فناوریانه، ضعف‌های ساختاری کسب‌وکارهای فعال در کشاورزی، مشکلات تحقیق و توسعه و بومی‌سازی دانش کشاورزی، مهم‌ترین موانع توسعه کشاورزی در کشورهای اسلامی بوده است. نورحسینی و همکاران (۱۳۹۷)، در پژوهشی با عنوان «مسائل و مشکلات باغداری از دیدگاه کارشناسان طرح آمارگیری باغداری در استان گیلان» به این نتیجه رسیده‌اند که بالا بودن قیمت نهاده‌های کشاورزی، سطح پایین تحصیلات، وجود تفکرات سنتی، عدم وجود اطلاعات کافی در زمینه باغداری، مهاجرت به شهر، عدم اعتماد به کارشناسان، درآمد پایین، پیش‌فروش محصولات باغی، عدم وجود تجهیزات بسته‌بندی و فرآوری، استفاده ناصحیح از کودها و سموم شیمیایی، مکانیزه و یکپارچه نبودن باغ‌ها، واردات بی‌رویه برخی از محصولات باغی و عدم خرید تضمینی محصولات باغی با قیمت‌های واقعی، مهمترین مسائل مطرح‌شده توسط کارشناسان بودند. نیازی شهرکی و مبینی (۱۳۹۸)، در پژوهشی با عنوان «بررسی چالش‌های زنجیره ارزش محصولات باغی با رویکرد اقتصاد مقاومتی از طریق مقایسه وضعیت موجود و مطلوب» به این نتیجه

رسیده‌اند که در بین ابعاد زنجیره، بُعد عوامل زمینه‌ساز که شامل مؤلفه‌های سیاست‌گذاری دولت و پشتیبانی مؤسسه‌های مردم‌نهاد، لجستیک و انبارداری، علم و فناوری، اقلیم و محیط‌زیست می‌باشد، بیشترین اختلاف وضع موجود و مطلوب را داشته و در بین مؤلفه‌های خُرد زنجیره لجستیک و انبارداری، بیشترین اختلاف بین وضع موجود و مطلوب را دارد.

همان‌طور که ملاحظه شد، مطالعات پراکنده‌ای درباره شناسایی مسائل زراعت و باغبانی در کشور صورت گرفته است، اما اولویت مسائل مشخص نیست و همچنین به‌طور کامل و جامع به موضوع پرداخته نشده است که در این پژوهش به این مهم پرداخته می‌شود. همچنین با توجه به اینکه مسائل در حوزه‌های دولت، دانشگاه، صنعت و بازار دسته‌بندی شده است، به فهم ابعاد متفاوت مسائل در حوزه‌های مختلف منجر می‌شود.

مبانی نظری

مفهوم‌شناسی مسائل راهبردی

مسائل بخش زراعت و باغبانی به آن دسته از مسائل این بخش گفته می‌شود که شرایط نامساعدی را برای توسعه آن به‌وجود می‌آورده و مانع از کارکرد صحیح این بخش می‌شوند. همچنین، مسائل راهبردی به مسائلی گفته می‌شود که در بین مسائل زراعت و باغبانی دارای اولویت می‌باشند. مسائل راهبردی یا اولویت‌دار زراعت و باغبانی در این پژوهش براساس شاخص‌های ذیل تعیین می‌شود. اول «همه‌گیری مسئله»؛ میزان همه‌گیری مسائل مختلف در سطح جامعه یکسان نیست. برخی مسائل، شیوع و فراگیری بیشتری نسبت به دیگر مسائل دارند؛ مانند مسئله بحران آب. دوم «سابقه مسئله»؛ برخی از مسائل هم در گذشته و هم در زمان کنونی به صورت جدی مورد توجه هستند؛ نظیر مسئله کمبود خدمات حمایتی از کشاورزان، اما برخی دیگر از مسائل به‌تازگی مطرح شده‌اند و سابقه چندانی در مطالعات موجود ندارند، مانند اقتصادی نبودن طرح‌های خرد کشاورزی. سوم «اهمیت مسئله»؛ برخی از مسائل با اسناد بالادستی و سیاست‌های دولتی و حاکمیتی در کشور ارتباط مستقیمی دارند؛ مانند خودکفایی در تولید محصولات اساسی، اما برخی از مسائل در حال حاضر به صورت مشخص مورد توجه حاکمیت و دستگاه‌های دولتی نیستند، مانند گسترش بی‌رویه مراکز آموزش عالی کشاورزی. بنابراین، در طبقه‌بندی مسائل به میزان ارتباط

آنها با سیاست‌ها و اولویت‌های نظام جمهوری اسلامی نیز توجه شده است. چهارم «روابط علی و معلولی میان مسائل»؛ برخی از مسائل علت پیدایش یا استمرار سایر مسائل هستند، از این جهت از اولویت برخوردار هستند، مانند کمبود سرمایه‌گذاری. از همین رو برای دستیابی به هدف اصلی پژوهش که شناسایی و اولویت‌بندی مسائل راهبردی زراعت و باغبانی می‌باشد، شاخص‌های یادشده در نظرخواهی از خبرگان، برای اولویت‌بندی مسائل، مدنظر بوده است. همچنین، گفتنی است در این پژوهش منظور از حوزه‌های «دولت، دانشگاه، صنعت و بازار» به ترتیب نظام حکمرانی و نظارت، نظام علم و فناوری، نظام تولید و فرآوری و نظام مصرف و توزیع می‌باشد.

زراعت و باغبانی و زیربخش‌های آن:

زراعت و باغبانی به مجموعه فعالیت‌هایی گفته می‌شود که به تولید محصولات زراعی و باغی منتج می‌شود. محصولات زراعی شامل غلات، حبوبات، نباتات صنعتی، سبزیجات، محصولات جالیزی، نباتات علوفه‌ای و سایر محصولات زراعی بوده و محصولات باغی شامل میوه‌های دانه‌دار، میوه‌های هسته‌دار، میوه‌های دانه‌ریز، میوه‌های خشک، میوه‌های سردسیری، میوه‌های نیمه‌گرمسیری و میوه‌های گرمسیری می‌باشند. در جدول ۱، زیربخش‌های زراعت و باغبانی و محصولات هر زیربخش ارائه شده است (بانک مرکزی، حساب‌های ملی ایران، ۱۳۹۵).

جدول ۱. زیربخش‌های زراعت و باغبانی و محصولات هر زیربخش

زیر بخش	محصولات زیر بخش
غلات	گندم، جو، ذرت دانه‌ای و برنج
حبوبات	نخود، لوبیا، عدس، ماش و سایر حبوبات
محصولات صنعتی	پنبه، نیشکر، چای، توتون و تنباکو، چغندر قند و دانه‌های روغنی
محصولات جالیزی	خریزه، هندوانه، خیار و سایر محصولات جالیزی
سبزیجات	سیب‌زمینی، پیاز، گوجه و سایر سبزیجات
نباتات علوفه‌ای	یونجه، شبدر و سایر نباتات علوفه‌ای
قارچ، گیاهان زینتی و دارویی	قارچ، گل‌های زینتی و گیاهان دارویی
سایر محصولات	زعفران، گلستان (گل محمدی) و سایر

میوه‌های دانه‌دار	سیب، گلابی، به و سایر دانه‌دارها
میوه‌های هسته‌دار	آلبالو، گیلان، گوجه سبز، آلو، هلو، شفتالو، زردآلو و کیسی، شلیل و آلو قطره طلا
میوه‌های دانه‌ریز	انگور، توت درختی، توت فرنگی و تمشک
میوه‌های خشک	پسته، بادام، گردو، فندق و سنجد
میوه‌های سردسیری	زالزالک، زرشک، سماق، ازگیل، زغال اخته و عناب
میوه‌های نیمه‌گرمسیری	خرما، انجیر، پرتقال، نارنگی، لیمو ترش، لیموشیرین، گریپ فروت، نارنج، سایر مرکبات، انار، خرمالو، کیوی، زیتون و زیتون محلی
میوه‌های گرمسیری	موز، انبه، پاپایا، کنار، چیکو و تمبر هندی
سایر محصولات	توت نوغان، ازگیل ژاپنی، نارگیل و فیجوا

منبع: پژوهشگر (با اقتباس از وب‌گاه وزارت جهاد کشاورزی و حساب‌های ملی ایران)

وضعیت سطح برداشت و تولید محصولات زراعی و باغی در کل کشور در سال زراعی ۱۴۰۰-۱۳۹۹، سطح برداشت محصولات زراعی حدود ۱۱/۰۲ میلیون هکتار بوده که از این مقدار حدود ۴۹/۵۵ درصد اراضی با کشت آبی و ۵۰/۴۵ درصد اراضی با کشت دیم بوده است. از کل اراضی موجود در سال زراعی ۱۴۰۰-۱۳۹۹، حدود ۶۳/۱۶ میلیون تن انواع محصولات زراعی برداشت شده است، به طوری که ۹۲/۳۷ درصد میزان تولیدات محصولات زراعی متعلق به اراضی با کشت آبی و ۷/۶۳ درصد بقیه متعلق به اراضی با کشت دیم است. از میان انواع محصولات زراعی تولیدشده حدود ۲۸/۲۸ درصد غلات، ۵۵٪ درصد حبوبات، ۱۹/۴۳ درصد محصولات صنعتی، ۱۸/۹۷ درصد سبزیجات، ۶/۲۴ درصد محصولات جالیزی، ۲۶/۳۱ درصد نباتات علوفه‌ای و ۲/۱٪ سایر محصولات بوده است (وزارت جهاد کشاورزی، ۱۴۰۱).

در بخش باغبانی نیز، براساس نتایج حاصل از طرح آمارگیری باغبانی در سال ۱۴۰۱ بیش از یک میلیون و ۵۶۰ هزار بهره‌بردار دارای فعالیت باغداری در کشور وجود داشته است، که تقریباً یک میلیون و ۴۸۱ هزار بهره‌بردار دارای باغ و قلمستان و حدود ۷۹ هزار بهره‌بردار فاقد باغ و قلمستان، ولی دارای حداقل یکی از محصولات انجیر، خرما، پرتقال، گردو، بادام، انواع تبریزی و اکالیپتوس به صورت پراکنده و براساس حدنصاب‌های تعیین شده بودند. حدود ۶۴ درصد از کل تولید محصولات باغی کشور در

سال‌های ۱۴۰۰ و ۱۴۰۱ متعلق به چهار محصول سیب، پرتقال و نارنگی، انگور و خرما بوده است. در سال ۱۴۰۱ تولید محصولات باگی در حدود ۱۲ میلیون تن برآورد شده است. در این سال، تولید پرتقال و نارنگی در حدود سه میلیون و ۱۵۱ هزار تن، تولید سیب در حدود یک میلیون و ۹۹۰ هزار تن، تولید انگور در حدود یک میلیون و ۴۱۸ هزار تن و تولید خرما در حدود یک میلیون و ۳۰ هزار تن تخمین زده شده است (مرکز آمار ایران، ۱۴۰۱).

میزان تحقق اهداف تولید محصولات کشاورزی در برنامه ششم توسعه:

بررسی‌ها نشان می‌دهد بسیاری از اهداف مندرج در قانون برنامه توسعه ششم در بخش کشاورزی به‌ویژه خودکفایی در محصولات راهبردی، تحقق نیافته است. براساس اعلام مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی درباره عملکرد بخش کشاورزی در طی اجرای این قانون، میزان تولید محصولات اساسی کشاورزی برخلاف تکلیف ۳۱ قانون برنامه ششم توسعه مبنی بر نیل به خودکفایی ۹۵ درصدی در محصولات اساسی تحقق نیافته است. برخلاف تکلیف ماده ۳۱ برنامه ششم توسعه مبنی بر تراز مثبت در بخش کشاورزی، تراز تجاری کشاورزی همچنان منفی است. تکلیف بند ب از ماده ۳۱ قانون برنامه ششم توسعه، مبنی بر خرید تضمینی به‌موقع محصولات کشاورزی و جبران خسارت ناشی از تأخیر در پرداخت توسط نظام بانکی تحقق نیافته است. تکلیف بند ج از ماده ۳۳ قانون برنامه ششم توسعه مبنی بر افزایش سهم سرمایه‌گذاری در بخش کشاورزی در کل سرمایه‌گذاری‌ها به میزان سالیانه حداقل ۲ درصد محقق نشده است (میزان سرمایه‌گذاری در بخش کشاورزی به قیمت‌های ثابت سال ۱۳۹۰ از ۶۱۱۴ میلیارد تومان در سال ۱۳۹۰ به ۳۸۲ میلیارد تومان در سال ۱۳۹۶ کاهش یافته است). تکلیف بند د از ماده ۳۳ قانون برنامه ششم توسعه مبنی بر اختصاص حداقل ۱۵ درصد از متوسط تسهیلات اعطایی بانک‌های عامل غیرتخصصی کشور به بخش کشاورزی تحقق نیافته است. برنامه اجرایی و عملیاتی اثربخش و فراگیر برای توسعه کشت محصولات سالم و ارگانیک برخلاف تکلیف بند ج از ماده ۳۱ قانون برنامه ششم توسعه صورت نگرفته است. بسیاری از اهداف کمی مرتبط با تولید محصولات اساسی کشاورزی، سیاست‌های حمایتی، توسعه زیرساخت‌ها، مدیریت منابع طبیعی، توسعه تولید گیاهان دارویی و همچنین تولید در محیط‌های کنترل‌شده و گلخانه‌ها براساس

اهداف معین‌شده در برنامه ششم توسعه حاصل نشده است. تنها ۹ درصد از اهداف برنامه‌ریزی‌شده بند ذ ماده ۳۸ قانون برنامه ششم توسعه مبنی بر تهیه نقشه‌های حدنگاری کاداستر اراضی کشاورزی به میزان حداقل ۲۰ میلیون هکتار انجام شده است (خبرگزاری تسنیم، ۱۴۰۱). این موارد نشان می‌دهد اهداف موردنظر برنامه ششم توسعه در بخش کشاورزی به‌خوبی تحقق نیافته و ضعف‌های اساسی در این باره وجود دارد. عمده دلایل آن، عدم آگاهی و شناخت کافی و جامع از مسائل، سیاست‌های اشتباه در بخش کشاورزی و مورد غفلت واقع شدن فرصت‌های فراوان بخش کشاورزی و ... می‌باشد؛ بنابراین با توجه به اهمیت تأمین امنیت غذایی کشور و ضرورت توجه به خودکفایی در محصولات راهبردی (عمدتاً در زیربخش زراعت و باغبانی)، توجه بیش‌ازپیش به بخش کشاورزی و فرصت‌های بی‌شمار آن ضروری به‌نظر می‌رسد که اولین گام در این مسیر، شناسایی کامل و جامع مسائل موجود در این بخش است و در این پژوهش به شناسایی مسائل راهبردی زراعت و باغبانی پرداخته شده است.

روش پژوهش

روش پژوهش از لحاظ هدف، کاربردی و از لحاظ ماهیت به صورت توصیفی-پیمایشی است. در قدم اول با بررسی منابع مختلف پژوهشی، مسائل زراعت و باغبانی کشور شناسایی می‌شود و سپس از طریق مصاحبه با صاحب‌نظران و تحلیل محتوای مصاحبه‌ها و پرسش‌نامه‌ها با استفاده از تکنیک دلفی فاز، مسائل شناسایی‌شده زراعت و باغبانی کشور، اولویت‌بندی شده و مسائل راهبردی معرفی می‌شود. جامعه آماری این پژوهش شامل مدیران ارشد، مسئولان اجرایی، استادان و کارآفرینان نمونه حوزه مورد مطالعه است. حجم نمونه مورد استفاده در این پژوهش شامل ۱۰ نفر از خبرگان زراعت و باغبانی کشور است. دلیل انتخاب این تعداد آن است که دانشمندان روش دلفی فاز از جمله هوگارت (۱۹۷۸) معتقد هستند که ۶ تا ۱۲ عضو برای تکنیک دلفی ایده‌آل است (حبیبی و همکاران، ۲۰۱۵). روش نمونه‌گیری به صورت غیرتصادفی و هدفمند و براساس قضاوت پژوهشگر اجرا شده است. در این پژوهش برای جمع‌آوری داده‌ها و شناسایی مسائل اولیه از مطالعات اسنادی استفاده شده است. این اسناد شامل اسناد بالادستی: گزارشات راهبردی، سیاستی و اجرایی؛ مکتوبات علمی (شامل کتاب، مقاله و

پایان نامه؛ گزارشات رسانه‌ای و گزارشات سیاستی می‌باشد. سپس فهرست مسائل اولیه برای تهیه پرسش‌نامه و رجوع به خبرگان مورد استفاده قرار گرفته است. پرسش‌نامه مورد استفاده در این پژوهش شامل دو دسته پرسش‌های عمومی و تخصصی است. پرسش‌های عمومی پیرامون ویژگی‌های فردی پاسخ‌دهندگان اعم از حوزه فعالیت و تحصیلات ایشان است. پرسش‌های تخصصی نیز خود به دو دسته پرسش‌های بسته و باز تقسیم می‌شود. پرسش‌های بسته در رابطه با اولویت‌بندی مسائل، طراحی شده و پرسش‌های باز نیز برای جمع‌آوری نظرات خبرگان درباره اصلاح، ادغام یا تکمیل فهرست مسائل، طراحی شده است. برای ارزش‌گذاری پاسخ‌های پرسش‌های تخصصی از طیف لیکرت هفت درجه استفاده شده است.

جدول ۲. کمی‌سازی پاسخ به پرسش‌ها در طیف لیکرت هفت درجه

گزینه انتخابی	کاملاً با اهمیت	خیلی با اهمیت	با اهمیت	متوسط	بی اهمیت	خیلی بی اهمیت	کاملاً بی اهمیت
امتیاز	۷	۶	۵	۴	۳	۲	۱

در این پژوهش، از روش دلفی فازی برای تحلیل نتایج پرسش‌نامه استفاده شده است. همچنین تحلیل داده‌های به‌دست‌آمده به کمک نرم‌افزار اکسل انجام شده است. تکنیک دلفی فازی به منظور بررسی نگرش‌ها و قضاوت‌های افراد و گروه‌های متخصص، بدون الزام حضور افراد در محل معینی، با استفاده از پرسش‌نامه و ایجاد هماهنگی بین دیدگاه‌ها، به جمع‌آوری نظرات این افراد می‌پردازد و پس از فازی‌سازی نظرات و جمع‌بندی ارزش‌گذاری و تحلیل مجموعه دیدگاه‌ها و نظرات افراد، مبنای هدفگذاری، تدوین برنامه یا تصمیم‌گیری قرار می‌گیرد. در این پژوهش برای فازی‌سازی عبارات کلامی خبرگان، از طیف لیکرت ۷ درجه استفاده شده است. برای فازی‌کردن پاسخ‌های به‌دست‌آمده از مقادیر فازی معادل با هر پاسخ براساس جدول زیر استفاده می‌شود.

جدول ۳. ارزش‌گذاری شاخص‌ها نسبت به هم

عدد قطعی	متغیر زبانی	مقیاس فازی
۱	کاملاً بی اهمیت	(۰، ۰، ۰.۱)
۲	خیلی بی اهمیت	(۰.۱، ۰.۱، ۰.۳)
۳	بی اهمیت	(۰.۱، ۰.۳، ۰.۵)
۴	متوسط	(۰.۳، ۰.۵، ۰.۷)
۵	با اهمیت	(۰.۵، ۰.۷، ۰.۹)

خیلی با اهمیت	۶
کاملاً با اهمیت	۷

در گام بعدی باید میانگین‌های فازی نمرات افراد محاسبه شود. برای محاسبه میانگین نظرات پاسخ‌دهنده، میانگین فازی به صورت زیر، محاسبه خواهد شد. هر عدد فازی مثلی برای هر یک از شاخص‌ها به صورت زیر نمایش داده شده است:

$$F_j = (L_j, M_j, U_j) \quad (1)$$

تجمع فازی مقادیر فازی شده دیدگاه خبرگان با فرمول میانگین حسابی:

$$F_{AVE} = \left(\frac{\sum L}{N}, \frac{\sum M}{N}, \frac{\sum U}{N} \right) = (l, m, u) \quad (2)$$

معمولاً می‌توان تجمع میانگین اعداد فازی مثلی را توسط یک مقدار قطعی که بهترین میانگین مربوط است، خلاصه کرد. این عملیات را فازی‌زدایی گویند. روش‌های متعددی برای فازی‌زدایی وجود دارد. یکی از روش‌های ساده برای فازی‌زدایی میانگین اعداد فازی مثلی، استفاده از روش محاسبه میانگین حسابی است که به صورت زیر استفاده می‌شود. با این کار میانگین نظرات خبرگان به یک عدد قطعی تبدیل می‌شود:

$$F(X) = \frac{l+m+u}{3} \quad (3)$$

سپس باید یک آستانه تحمل برای پذیرش شاخص‌ها تعیین کرد (ژنگ و همکاران، ۲۰۰۹). در این مطالعه آستانه تحمل ۰.۷ در نظر گرفته شده است. مقدار فازی‌زدایی شده بزرگتر از ۰.۷ مورد قبول است و هر شاخصی که امتیاز بالای ۰.۷ داشته باشد، تأیید می‌شود (وو و فانگ، ۲۰۱۱).

یافته‌های پژوهش

مطابق آنچه که در روش پژوهش نیز اشاره شد، فرایند تحلیل داده‌ها و اطلاعات شامل مطالعات اسنادی و شناسایی مسائل اولیه و سپس نظرخواهی از خبرگان و اولویت‌بندی مسائل و ارائه فهرست مسائل راهبردی زراعت و باغبانی می‌باشد. در مرحله مطالعات

اسنادی با مراجعه به منابعی نظیر اسناد بالادستی، گزارشات (شامل گزارشات راهبردی، سیاستی و اجرایی)، مکتوبات علمی (شامل مقالات و پایان‌نامه‌ها) و سپس مطالعه این منابع و تحلیل آنها، مسائل زراعت و باغبانی شناسایی شده است. در مرحله مصاحبه با خبرگان، مسائل شناسایی شده از مرحله مطالعات اسنادی در قالب پرسش‌نامه با خبرگان به بحث گذاشته شده تا درباره اهمیت هر یک مسائل اظهار نظر کنند و سپس با اجماع نظر خبرگان با تکنیک دلفی فازی، نتیجه درباره رد یا تأیید هر کدام از مسائل مشخص شده است. در نهایت مسائل مورد تأیید خبرگان بر مبنای عدد قطعی به دست آمده برای هر یک از مسائل اولویت‌بندی شده و مسائل راهبردی، استخراج شده و در چهار حوزه دولت، دانشگاه، صنعت و بازار دسته‌بندی شده است.

خروجی مطالعات اسنادی مسائل زراعت و باغبانی:

برای دستیابی به مسائل راهبردی زراعت و باغبانی، در قدم اول با انجام مطالعات گسترده اسنادی، مسائل اولیه زیربخش زراعت و باغبانی شناسایی شده است. برای این منظور، به طور کلی ۵۹ سند مورد بررسی قرار گرفته است که نوع و تعداد منابع مورد استفاده در جدول ۴ ارائه شده است:

جدول ۴. نوع و تعداد منابع پنجگانه مورد استفاده برای شناسایی مسائل اولیه زیربخش

زراعت و باغبانی

ردیف	نوع داده	میزان (تعداد)
۱	اسناد بالادستی	۲۴
۲	گزارش (راهبردی / سیاستی / اجرایی)	۷
۳	مکتوبات علمی (مقاله / پایان‌نامه)	۵
۴	گزارش رسانه‌ای (خبر / تحلیل خبر)	۲۳
	جمع کل	۵۹

در بخش مطالعات اسنادی، با بررسی ۵۹ سند، به طور کلی ۳۲ مسئله اولیه شناسایی شد که فهرست مسائل اولیه شناسایی شده زیربخش زراعت و باغبانی به ترتیب فراوانی مسئله، در اسناد مورد بررسی در جدول ۵ ارائه است.

جدول ۵. فهرست مسائل اولیه شناسایی شده زراعت و باغبانی در مرحله مطالعات اسنادی

ردیف	عنوان مسئله	فراوانی مسئله در اسناد مورد بررسی	حوزه مربوط
------	-------------	-----------------------------------	------------

۱	عدم توسعه مکانیزاسیون در بخش زراعت و باغبانی	۲۲	صنعت
۲	ناکافی بودن سرمایه‌گذاری در بخش زراعت و باغبانی	۱۹	دولت
۳	کمبود خدمات حمایتی و کارآمدی ضعیف سیاست‌های حمایتی	۱۸	دولت
۴	بهره‌وری پایین	۱۷	صنعت
۵	وضعیت نامناسب سلامت غذا و بالا بودن باقیمانده‌های سموم و کودهای شیمیایی	۱۷	صنعت
۶	مناسب نبودن الگوی کشت	۱۳	صنعت
۷	بالا بودن میزان ضایعات محصولات زراعی و باغی	۱۳	بازار
۸	کم‌توجهی به توسعه پایدار کشاورزی در این زیربخش	۱۲	صنعت
۹	تغییرات اقلیم و تأثیرات آن بر تولیدات زراعی و باغی	۱۱	صنعت
۱۰	سواد پایین و سالخورده بودن جامعه کشاورزان	۱۱	صنعت
۱۱	خردی و پراکندگی اراضی کشاورزی	۱۰	صنعت
۱۲	ضعف در صنایع تبدیلی و تکمیلی	۱۰	صنعت
۱۳	درآمد پایین کشاورزان	۱۰	صنعت
۱۴	عدم خودکفایی در تولید محصولات زراعی و باغی	۸	صنعت
۱۵	محدود شدن مقاصد صادراتی محصولات زراعی و باغی و عدم اطمینان صادرکنندگان در انعقاد قراردادهای تجاری	۸	دولت
۱۶	فقدان سیاست‌های یکپارچه و عدم تناسب تصمیمات بخش‌ها با یکدیگر	۸	دولت
۱۷	فقر مواد آلی خاک و کاهش کیفیت خاک در سال‌های اخیر (فرسایش خاک)	۷	صنعت
۱۸	کم‌توجهی به تجاری‌سازی یافته‌های تحقیقی در این بخش	۷	دانشگاه
۱۹	عدم وجود تشکل‌ها و نهادهای مردمی قوی در این بخش	۶	صنعت
۲۰	عدم تعادل عرضه و تقاضای محصولات زراعی و باغی	۶	بازار
۲۱	تصدی‌گری و دخالت بیش‌ازحد دولت	۶	دولت

دولت	۵	قوانین دست‌وپاگیر صادرات محصولات زراعی و باغی و عدم بازگشت ارز حاصل از صادرات	۲۲
صنعت	۵	تغییر بی‌رویه کاربری اراضی	۲۳
بازار	۵	انتقال نامتقارن قیمت‌ها در زنجیره تولید تا مصرف محصولات زراعی و باغی (واسطه‌گری)	۲۴
بازار	۴	توجه ناکافی به ویژگی‌ها (برند)‌سازی و استانداردها و کیفیت محصول	۲۵
دانشگاه	۴	ناکافی بودن تحقیق و توسعه و ترویج یافته‌های علمی به کشاورزی در سطح مزرعه	۲۶
دولت	۴	نبود یک راهبرد بلندمدت برای زراعت و باغبانی	۲۷
دانشگاه	۳	مرتبط نبودن عملکرد دانشکده‌های کشاورزی در راستای نیازهای بهره‌برداران محصولات زراعی و باغی	۲۸
دولت	۲	نبود زیرساخت اطلاعات جامع مدیریت یکپارچه در این بخش	۲۹
صنعت	۲	اقتصادی نبودن طرح‌های خرد در این بخش	۳۰
صنعت	۱	بحران رویکرد مواجهه با موجودی آب	۳۱
صنعت	۱	عدم استفاده صحیح از اطلاعات و آمار زراعت و باغبانی	۳۲

خروجی مصاحبه با خبرگان مسائل زیربخش زراعت و باغبانی:

در این قسمت به بررسی خروجی مصاحبه با خبرگان درباره مسائل زیربخش زراعت و باغبانی پرداخته شده است. برای انجام این بررسی به ۱۰ نفر از خبرگان که دارای تخصص زراعت و باغبانی می‌باشند، مراجعه شده است. در جدول ۶ اطلاعات عمومی مصاحبه‌شوندگان ارائه شده که از میان ۱۰ خبره، ۵ نفر استاد دانشگاه، ۳ نفر مسئول اجرایی و ۲ نفر نیز کارآفرین می‌باشند. همچنین همه خبرگان دارای مدرک تحصیلی دکتری می‌باشند.

جدول ۶. اطلاعات عمومی مصاحبه‌شوندگان مسائل زیربخش زراعت و باغبانی

گزینه	فراوانی پاسخ	درصد فراوانی
مسئول اجرایی / کارگزار نظام	۳	۳۰ درصد
استاد دانشگاه	۵	۵۰ درصد

کارآفرین برتر حوزه	۲	۲۰ درصد
جمع	۱۰	۱۰۰ درصد

از میان ۳۲ مسئله شناسایی‌شده زیربخش زراعت و باغبانی در مطالعات اسنادی که برای نظرخواهی و در قالب پرسش‌نامه به خبرگان داده شده بود، ۲۴ مسئله براساس اجماع نظر خبرگان تأیید شده است که نتایج در جدول ۷ ارائه شده است. گفتنی است که خبرگان نظرات خود را با در نظر گرفتن شاخص‌های شیوع مسئله، سابقه مسئله، اهمیت مسئله و روابط علی و معلولی میان مسائل، ارائه کرده‌اند.

جدول ۷. نتایج نظرات خبرگان در مسائل زیربخش زراعت و باغبانی

شماره مسئله	میانگین نظرات خبرگان			فازی‌زدایی (عدد قطعی)	نتیجه
مسئله ۱	۶۴۰۰	۸۰۰۰	۹۱۰۰	۷۸۳۰	پذیرش
مسئله ۲	۶۰۰۰	۷۷۰۰	۸۹۰۰	۷۵۳۰	پذیرش
مسئله ۳	۷۰۰۰	۸۷۰۰	۹۷۰۰	۸۴۷۰	پذیرش
مسئله ۴	۷۲۰۰	۸۸۰۰	۹۷۰۰	۸۵۷۰	پذیرش
مسئله ۵	۷۸۰۰	۹۱۰۰	۹۶۰۰	۸۸۳۰	پذیرش
مسئله ۶	۶۶۵۰	۸۲۰۰	۹۲۰۰	۸۰۲۰	پذیرش
مسئله ۷	۷۲۰۰	۸۶۰۰	۹۴۰۰	۸۴۰۰	پذیرش
مسئله ۸	۶۶۰۰	۸۳۰۰	۹۴۰۰	۸۱۰۰	پذیرش
مسئله ۹	۶۰۰۰	۷۶۰۰	۸۶۰۰	۷۴۰۰	پذیرش
مسئله ۱۰	۴۸۰۰	۶۷۰۰	۸۲۰۰	۶۵۷۰	رد
مسئله ۱۱	۵۲۰۰	۷۰۰۰	۸۵۰۰	۶۹۰۰	رد
مسئله ۱۲	۵۶۰۰	۷۴۰۰	۸۷۰۰	۷۲۳۰	پذیرش
مسئله ۱۳	۷۰۰۰	۸۶۰۰	۹۵۰۰	۸۳۷۰	پذیرش
مسئله ۱۴	۴۹۰۰	۶۵۰۰	۷۸۰۰	۶۴۰۰	رد
مسئله ۱۵	۷۲۰۰	۸۶۰۰	۹۳۰۰	۸۳۷۰	پذیرش
مسئله ۱۶	۷۲۰۰	۸۷۰۰	۹۴۰۰	۸۴۳۰	پذیرش
مسئله ۱۷	۵۲۰۰	۶۹۰۰	۸۳۰۰	۶۸۰۰	رد
مسئله ۱۸	۷۰۰۰	۸۶۰۰	۹۵۰۰	۸۳۷۰	پذیرش
مسئله ۱۹	۵۸۰۰	۷۶۰۰	۹۱۰۰	۷۵۰۰	پذیرش
مسئله ۲۰	۶۴۰۰	۷۹۰۰	۸۹۰۰	۷۷۳۰	پذیرش
مسئله ۲۱	۴۹۰۰	۶۴۰۰	۷۶۰۰	۶۳۰۰	رد

شماره مسئله	میانگین نظرات خبرگان	فازی‌زدایی (عدد قطعی)	نتیجه
مسئله ۲۲	۵۰۰۰ / ۶۶۰۰ / ۸۱۰۰	۶۵۷۰	رد
مسئله ۲۳	۷۴۰۰ / ۸۸۰۰ / ۹۴۰۰	۸۵۳۰	پذیرش
مسئله ۲۴	۷۰۰۰ / ۸۶۰۰ / ۹۴۰۰	۸۳۳۰	پذیرش
مسئله ۲۵	۶۰۰۰ / ۷۸۰۰ / ۹۲۰۰	۷۶۷۰	پذیرش
مسئله ۲۶	۶۴۰۰ / ۷۹۰۰ / ۸۹۰۰	۷۷۳۰	پذیرش
مسئله ۲۷	۷۴۰۰ / ۸۸۰۰ / ۹۵۰۰	۸۵۷۰	پذیرش
مسئله ۲۸	۶۰۰۰ / ۷۷۰۰ / ۸۸۰۰	۷۵۰۰	پذیرش
مسئله ۲۹	۷۲۰۰ / ۸۸۰۰ / ۹۷۰۰	۸۵۷۰	پذیرش
مسئله ۳۰	۵۸۳۰ / ۹۲۰۰ / ۹۹۰۰	۵۸۳۰	رد
مسئله ۳۱	۸۰۰۰ / ۵۸۰۰ / ۷۳۰۰	۸۰۰۰	پذیرش
مسئله ۳۲	۷۴۷۰ / ۸۲۰۰ / ۹۲۰۰	۷۴۷۰	پذیرش

بر مبنای عدد قطعی (فازی‌زدایی شده)، مسائل زیربخش زراعت و باغبانی اولویت‌بندی شده است. اولویت‌بندی بدین صورت بوده که هر شاخص که عدد قطعی بالاتری داشته، از اولویت بالاتری برخوردار بوده است. نتیجه اولویت‌بندی مسائل پذیرش شده در جدول ۸ ارائه شده است:

جدول ۸. فهرست مسائل راهبردی زراعت و باغبانی

اولویت	عنوان مسئله
۱	بهره‌وری پایین
۲	وضعیت نامناسب سلامت غذا و بالا بودن باقیمانده‌های سموم و کودهای شیمیایی
۳	نبود یک راهبرد بلندمدت برای زراعت و باغبانی
۴	نبود زیرساخت اطلاعات جامع مدیریت یکپارچه در این بخش
۵	تغییر بی‌رویه کاربری اراضی
۶	کمبود خدمات حمایتی و کارآمدی ضعیف سیاست‌های حمایتی
۷	فقدان سیاست‌های یکپارچه و عدم تناسب تصمیمات بخش‌ها با یکدیگر
۸	بالا بودن میزان ضایعات محصولات زراعی و باغی
۹	محدود شدن مقاصد صادراتی محصولات زراعی و باغی وعدم اطمینان صادرکنندگان در انعقاد قراردادهای تجاری

۱۰	درآمد پایین کشاورزان
۱۱	کم‌توجهی به تجاری‌سازی یافته‌های تحقیقی در این بخش
۱۲	انتقال نامتقارن قیمت‌ها در زنجیره تولید تا مصرف محصولات زراعی و باغی (واسطه‌گری)
۱۳	کم‌توجهی به توسعه پایدار کشاورزی در این زیربخش
۱۴	مناسب نبودن الگوی کشت
۱۵	بحران رویکرد مواجهه با موجودی آب
۱۶	عدم توسعه مکانیزاسیون در بخش زراعت و باغبانی
۱۷	عدم تعادل عرضه و تقاضای محصولات زراعی و باغی
۱۸	ناکافی بودن تحقیق و توسعه و ترویج یافته‌های علمی به کشاورزی در سطح مزرعه
۱۹	ناکافی بودن سرمایه‌گذاری در بخش زراعت و باغبانی
۲۰	عدم وجود تشکل‌ها و نهادهای مردمی قوی در این بخش
۲۱	مرتبط نبودن عملکرد دانشکده‌های کشاورزی در راستای نیازهای بهره‌برداران محصولات زراعی و باغی
۲۲	عدم استفاده صحیح از اطلاعات و آمار زراعت و باغبانی
۲۳	تغییرات اقلیم و تأثیرات آن بر تولیدات زراعی و باغی
۲۴	ضعف در صنایع تبدیلی و تکمیلی

از میان ۳۲ شاخص موجود، ۲۴ شاخص پذیرش شده و به ترتیب عدد قطعی کسب‌شده اولویت‌بندی شد. با توجه به تأیید بسیار بالای تعداد شاخص‌ها توسط خبرگان در این زیربخش، می‌توان گفت: تعدد مسائل در زیربخش زراعت و باغبانی بسیار زیاد است که اغلب از اهمیت بالایی برخوردار هستند. مسئله بهره‌وری پایین در اولویت نخست این زیربخش قرار دارد که نشان می‌دهد مسئله کلان زیربخش زراعت و باغبانی در کشاورزی، مسئله پایین بودن بهره‌وری است. همچنین از میان ۲۴ شاخص تأییدشده، ۵ مسئله راهبردی مربوط به دولت، ۳ مسئله مربوط به دانشگاه، ۱۲ مسئله مربوط به صنعت و ۴ مسئله مربوط به بازار است. بنابراین می‌توان گفت عمده مسائل زیربخش زراعت و باغبانی از لحاظ تعدد مسائل در بخش صنعت نهفته است و سایر مسائل به ترتیب در دولت و بازار نهفته است. همچنین در بخش دانشگاه، مسائل کمتری نسبت

به سایر حوزه‌ها وجود دارد. مهم‌ترین مسئله زراعت و باغبانی در حوزه دولت «نبود یک راهبرد بلندمدت برای زراعت و باغبانی»، در حوزه دانشگاه «کم‌توجهی به تجاری‌سازی یافته‌های تحقیقی در این بخش»، در حوزه صنعت «بهره‌وری پایین» و در حوزه بازار «بالا بودن میزان ضایعات محصولات زراعی و باغی» می‌باشد.

جدول ۹. فهرست مسائل راهبردی زراعت و باغبانی به تفکیک حوزه‌ها

حوزه مربوط	عنوان مسئله راهبردی	تعدد مسائل راهبردی در حوزه
دولت	نبود یک راهبرد بلندمدت برای زراعت و باغبانی	۵
	نبود زیرساخت اطلاعات جامع مدیریت یکپارچه در این بخش	
	کمبود خدمات حمایتی و کارآمدی ضعیف سیاست‌های حمایتی	
	فقدان سیاست‌های یکپارچه و عدم تناسب تصمیمات بخش‌ها با یکدیگر	
	ناکافی بودن سرمایه‌گذاری در بخش زراعت و باغبانی	
دانشگاه	کم‌توجهی به تجاری‌سازی یافته‌های تحقیقی در این بخش	۳
	ناکافی بودن تحقیق و توسعه و ترویج یافته‌های علمی به کشاورزی در سطح مزرعه	
	مرتبط نبودن عملکرد دانشکده‌های کشاورزی در راستای نیازهای بهره‌برداران محصولات زراعی و باغی	
صنعت	بهره‌وری پایین	۱۲
	وضعیت نامناسب سلامت غذا و بالا بودن باقیمانده‌های سموم و کودهای شیمیایی	
	تغییر بی‌رویه کاربری اراضی	
	درآمد پایین کشاورزان	
	کم‌توجهی به توسعه پایدار کشاورزی در این زیربخش	
	مناسب نبودن الگوی کشت	
	بحران رویکرد مواجهه با موجودی آب	
	عدم توسعه مکانیزاسیون در بخش زراعت و باغبانی	
	عدم استفاده صحیح از آمار و اطلاعات کشاورزی	
	عدم وجود تشکلهای و نهادهای مردمی قوی	
	تغییرات اقلیم و تأثیرات آن بر تولیدات زراعی و باغی	

حوزه مربوط	عنوان مسئله راهبردی	تعدد مسائل راهبردی در حوزه
	ضعف در صنایع تبدیلی و تکمیلی	
بازار	بالا بودن میزان ضایعات محصولات زراعی و باغی	۴
	محدود شدن مقاصد صادراتی محصولات زراعی و باغی و عدم اطمینان صادرکنندگان در انعقاد قراردادهای تجاری	
	انتقال نامتقارن قیمت‌ها در زنجیره تولید تا مصرف محصولات زراعی و باغی (واسطه‌گری)	
	عدم تعادل عرضه و تقاضای محصولات زراعی و باغی	

نتیجه‌گیری و بحث

نتایج به‌دست‌آمده از این پژوهش نشان می‌دهد که هر چهار حوزه دولت، دانشگاه، صنعت و بازار به‌نوعی در پیدایش و استمرار مسائل زراعت و باغبانی سهیم بوده‌اند و نقش هیچ‌یک از حوزه‌ها را نمی‌توان نادیده گرفت. نتایج بیانگر آن است که عمده مسائل زیربخش زراعت و باغبانی از لحاظ تعدد مسائل در بخش صنعت نهفته است و سپس به‌ترتیب مربوط به حوزه‌های دولت، بازار و دانشگاه می‌باشد. مهم‌ترین مسئله زراعت و باغبانی در حوزه صنعت «بهره‌وری پایین»، در حوزه دولت «نبود یک راهبرد بلندمدت برای زراعت و باغبانی»، در حوزه بازار «بالا بودن میزان ضایعات محصولات زراعی و باغی» و در حوزه دانشگاه «کم‌توجهی به تجاری‌سازی یافته‌های تحقیقی در این بخش» است. نتایج این پژوهش با نتایج پاسبان (۱۳۹۶) و نیازی شهرکی و مبینی (۱۳۹۸)، مبنی بر اینکه که عمده مسائل بخش زراعت و باغبانی کشور ناشی از عدم وجود برنامه‌ریزی و راهبرد بلندمدت است؛ همخوانی دارد. همچنین، مسائل راهبردی شناسایی شده در این پژوهش، با نتایج پژوهش نورحسینی و همکاران (۱۳۹۷) همخوانی دارد. براساس نتایج به‌دست‌آمده در این پژوهش و مقایسه با نتایج پژوهش‌های پیشین می‌توان دریافت که فقدان برنامه‌ریزی و سیاست‌گذاری صحیح و همچنین نبود راهبرد بلندمدت برای زیربخش زراعت و باغبانی یکی از حلقه‌های مفقوده اصلی، در مسیر توسعه این بخش می‌باشد. همچنین پایین‌بودن بهره‌وری در حوزه تولید محصولات زراعی و باغی موجب شده که منابع آب و خاک کشور به شکل بهینه مورد استفاده قرار نگیرد و با وجود برداشت‌های بی‌رویه از منابع آب و فشار بر منابع خاک برای تولید غذا، خروجی مطلوبی حاصل نشود. از طرفی بالا بودن میزان ضایعات محصولات زراعی و

باغی در مراحل مختلف زنجیره از مزرعه تا مصرف نهایی بر اتلاف منابع موجود و محصولات تولیدشده افزوده است.

پیشنهادهای کاربردی

۱. سیاستگذاران و مسئولان اجرایی بخش زراعت و باغبانی در انجام برنامه‌ریزی و سیاستگذاری‌ها و اقدامات آتی در راستای دستیابی به توسعه در بخش کشاورزی، مسائل شناسایی‌شده در پژوهش کنونی را مورد توجه جدی قرار دهند؛
۲. با توجه به آنکه برخی مسائل، در ابتدای راه، ممکن است با تمهیداتی ساده و کم‌هزینه حل شود، اما زمانی که به بحران انجامید، حل آنها دشوار و با هزینه بسیار خواهد بود؛ به سیاستگذاران و مسئولان اجرایی بخش کشاورزی توصیه می‌شود به مسائل اولویت‌دار احصاء‌شده در پژوهش کنونی، اهتمام جدی داشته باشند؛
۳. در پژوهش‌های آتی از روش‌های دیگری همانند روش تحلیل سلسله‌مراتبی برای احصای مسائل زراعت و باغبانی استفاده شود؛
۴. برای دستیابی به شناخت دقیق‌تر و جامع‌تر از وضعیت زراعت و باغبانی کشور و ارائه راه‌حل برای مسائل زراعت و باغبانی، در پژوهش‌های آتی ظرفیت‌ها و توانمندی‌های این بخش شناسایی شود.

منابع:

- اکبرزاده، مرتضی، و سلیمانی، محمد (۱۳۹۷). آسیب‌شناسی موانع توسعه بخش کشاورزی در کشورهای اسلامی. مطالعات اقتصاد اسلامی، ۱۱ (۲۱)، ۴۹-۶۷.
- باقرزاده آذر، فاطمه (۱۳۹۶). وضعیت امنیت غذایی و تأثیر متغیرهای اقتصادی بر آن در ایران. رساله دکتری. دانشکده اقتصاد، مدیریت و بازرگانی دانشگاه تبریز.
- حسین‌پور، حمید، دشتی، سعید، صدقیان، لیلا، دزیانی، سعید، و ابوالفتحی، مریم (۱۴۰۰). وضعیت بخش کشاورزی و بودجه در لایحه بودجه ۱۴۰۰. امور آب، کشاورزی و محیط زیست، مرکز پژوهش‌های توسعه و آینده‌نگری. گروه پژوهشی نظام‌های نوین برنامه‌ریزی، سازمان برنامه و بودجه کشور.

- رضوی‌نژاد، سیدامین، و ملک‌محمدی، حمیدرضا (۱۳۹۷). درآمدی تحلیلی بر مسئله‌شناسی در سیاست‌گذاری امنیتی. فصلنامه مطالعات راهبردی سیاست‌گذاری عمومی (مطالعات راهبردی جهانی‌شدن). ۲۷، ۲۹۶-۲۷۹.
- طباطبایی، سیدمهدی، و فریدونی، سینا (۱۳۹۶). الگوی استخراج نظام مسائل آموزش پرورش کشور و مبتنی‌بر بیانات حضرت امام خامنه‌ای حفظه‌الله تعالی. پژوهش در مسائل تعلیم و تربیت اسلامی. سال بیست‌وپنجم، ۳۴، ۱۳۱-۹۵.
- نورحسینی، سیدعلی، اللهیاری، محمدصادق، و چنگیز دلیوند، زهرا (۱۳۹۷). مسائل و مشکلات باغداری از دیدگاه کارشناسان طرح آمارگیری باغداری در استان گیلان. یافته‌های تحقیقاتی در گیاهان زراعی و باغی.
- نیازی شهرکی، صفدر، و مبینی، علی (۱۳۹۸). بررسی چالش‌های زنجیره ارزش محصولات باغی با رویکرد اقتصاد مقاومتی از طریق مقایسه وضعیت موجود و مطلوب. مطالعات مدیریت راهبردی دفاع ملی، ۳ (۱۰)، ۱۴۸-۱۲۹.
- یزدی‌صدی، بهمن (۱۳۹۵). چالش‌های تولید محصولات زراعی در ایران و راه‌های مقابله با آنها. مجله پژوهش‌های راهبردی در علوم کشاورزی و منابع طبیعی، ۱۱ (۱)، ۶۲-۵۱.
- پاسبان، فاطمه (۱۳۹۶). واکاوی مشکلات زراعت در راستای تقویت جایگاه آن در اقتصاد ملی. خبرگزاری کشاورزی ایران.
- صالحی، تینا (۱۴۰۰). امنیت غذایی و وضعیت پایداری ایران در خاورمیانه. سرویس پژوهش خبرگزاری صداوسیما، <https://www.iribnews.ir/00DFQH>.
- خبرگزاری تسنیم (۱۴۰۱). ((آیا اهداف برنامه ششم توسعه در بخش کشاورزی تحقق یافت؟)). بانک مرکزی (۱۳۹۵). حساب‌های ملی ایران.
- مرکز آمار ایران (۱۴۰۱). سالنامه آماری کل کشور در سال ۱۴۰۱.
- وزارت جهاد کشاورزی (۱۴۰۱). آمارنامه کشاورزی، سال زراعی ۱۴۰۱-۱۴۰۰.
- Cheng, C. H., & Lin, Y (۲۰۰۲). Evaluating the best main battle tank using fuzzy decision theory with linguistic criteria evaluation. European journal of operational research, ۱۴۲(۱), ۱۷۴-۱۸۶.
- Cheng, Jao-Hong; Chih-Ming Lee; Chih-Huei Tang. (۲۰۰۹), An Application of Fuzzy Delphi and Fuzzy AHP on Evaluating Wafer Supplier in Semiconductor Industry, wseas transactions on information science and applications, Vol ۶, PP ۷۵۶-۷۶۷.
- Habibi, A., Jahantigh, F. F., & Sarafrazi, A (۲۰۱۵). Fuzzy Delphi technique for forecasting and screening items. Asian Journal of Research in Business Economics and Management, ۵(۲), ۱۳۰-۱۴۳.
- Hsu, Yu-Lung; Cheng-Haw Lee, V.B. Kreng (۲۰۱۰). The application of

Fuzzy Delphi Method and Fuzzy AHP in lubricant regenerative technology selection, Expert Systems with Applications, Vol. ۳۷, PP. ۴۱۹-۴۲۵.

Wu, Chih-Hung; Fang, Wen-Chang (۲۰۱۱). Combining the Fuzzy Analytic Hierarchy Process and the fuzzy Delphi method for developing critical competences of electronic commerce professional managers; Qual Quant, Vol. ۴۵, PP. ۷۵۱-۷۶۸